

מאורע אחד שידוע לי מימי הקרבות בין השוצבונד של הפועלים לבין צבא הממשלה באוסטריה בפברואר 1934, אם כי אין המסיבות הללו ראויות להקבלה למסיבות שבמלחמת-שדה אלא במידה מוגבלת מאוד. בעיר הראשה של אחד המחוזות התקרבה פלוגת-צבא להשתערו על חבורת אנשי השוצבונד; פלוגת הצבא היתה מכוסה מעין רואים על ידי גדר גבוהה של חצר בית-חרושת. גדר זו היתה עשויה לוחות קרשים מהודקים היטב זו לזו ומקושרות על ידי קורות-עֶרְב אל עמודי משען של ביטון. פתאום הומטרו יריות על החיילים. בעד קיר-הקרשים ונגרמו להם אבדות אחדות. אחרי-כן נתברר, שאיש השוצבונד הממונה על מכונת-היריה, שהיה שרוי במצב של שכיבה, הבחין בתנועת רגלי החיילים מתחת לקיר-הקרשים. נמצא, שהקרשים לא הגיעו כל צרכם עד לקרקע, כדי למנוע רקבון מחמת רטיבות, והריוח הקטן, כדי 10 סנטימטרים, הספיק לקלֶע בשביל למצוא את מטרתו, ביחוד מאחר שיכול היה להתבונן במקום ממרחק קצר בערך.

כן אין לשכוח, שגדרות, חומות מקיפות וכיוצא באלו מסומנות על גבי המפות, מה שמקל על האויב את חישוב אֶשׁו וכיוונה בקו זה.

*

על הדוגמאות שהבאנו כאן אפשר להוסיף ולהוסיף עוד, כגון-מורד תלול בהר גבוה, חורשה על גדות פלג מים, סוללה גבוהה של מסילת-ברזל וכו' וכו'. כל תופעה בנוף טקטיקה מתאימה לה, שדורשת לימוד ונסיון.

אכן מי שהלך בנוף המולדת בעינים פקוחות, ילמד להתמצא על נקלה גם בסביבה זרה.

פריץ אפשטיין

בארץ-ישראל במלחמת 1914/18

(זכרונות של איש חיל-התעופה הגרמני)

הדברים הבאים הנם קטעים מזכרונותיו של יהודי גרמני ששימש במלחמת-העולם בתעופה הגרמנית בארץ ישראל. המחבר עלה לארץ ב-1933. — המערכת.

הברית בין תורכיה ובין גרמניה שנכרתה אז מתוך שיקולי-דעת פוליטיים ואסטרטגיים לא הביאה לידי יחסים אמיצים בין שני הצדדים בהנהגת הצבא ובתוך הצבא גופו. יותר מדי היו השותפים בלתי-שווים. מתוך כך אי-אפשר היה להמנע מחכוכים, שהפריעו בהגשמת ההתלסות והפקודות וגרמו במידה הגונה להכשלת פעולות-המלחמה בתלק זה של החזית.

את כל מאורעות-המלחמה בחזית ארץ-ישראל החל מסוף שנת 1916 יש לסכם בצורה זו: הכוח התורכי-הגרמני נהדף לאט לאט לאחור, אנב התנגדות עזה, עד שבאה המהלומה המכרעת בסתו שנת 1918. אין למוד בקנה מידה אירופי את היחידות התורכיות שפעליו בקרבות אלה, חוץ מיחידות מועטות יוצאות מן הכלל. הציוד היה רע, המזונות בלתי מספיקים, השכר, אם הגיע בכלל לידו של החייל, היה מינימלי, האספקה לא הניחה את הדעת כלל וכלל. הבגדים היו בלים, וכמעט שלא היה במה להתליפם. אף-על-פי-כן הרי זה מדבר בזכותם של אנשי-צבא אלה, אם אפשר היה להגיע בכוחם גם לידי הצלחות. אם לא יכלו להחזיק מעמד, הרי גרם לכך במידה רבה חוסר היסוד הראשון הדרוש לכוח-הקרב של צבא, הינו: כלכלה טובה ואספקה מכל הסוגים. כן היו בעת ההיא כמה תקלות בצבא התורכי, שברבות הימים התגברה תורכיה עליהן, כגון, למשל, חוסר-הבנה לגבי ענינים טכניים. על כן

קשה היה מצבם של המדריכים הגרמנים לאימון במכונות-יריה. מלבד זה היה החומר האנושי מעורב ומגוון ביותר מבחינה לאומית ולשונית ובא מתוך התבלים השונים של המדינה העותומנית הגדולה. כמות האנשים ביחידות היתה משתנית בלי הרף, ולעולם קשה היה להביא את היחידות לעצמתן הקבועה. מציאות צבא רב כל כך בארץ העניה גרמה להאמרת מתירי כל הסחורות. המתירים של צרכי המחיה האמירו ביותר בכל מקום שצבא גרמני תנה שם, והתשלום נעשה תמיד בכסף של מתכת. אלה היו תנאים שהחיילים התורכים לא יכלו לעמוד בהם. אם הציקם הרעב היו מוכרים לעתים קרובות למדי את בגדיהם הדלים בעבור לחם. אין פלא שהיו מסתפחים אל גדודי הצבא הגרמני. שם שימשו כפועלים וכובסים וקיבלו תמורת זה אוכל ולבוש. דרישת הרשויות הצבאיות התורכיות להסגיר להן את החיילים הבורחים לא היתה מתמלאה.

כל אלה היו מצבים ומכשולים, אשר אירופה לא ידעה אותם.

אימון האנשים היה קשה ביותר לקצינים התורכים באשר גם אימונם הם לא הניח את הדעת כלל מבחינת היסודיות והאחידות. בכל זאת נמצאו קצינים, גם בדרגות הנמוכות, הן בצבא הסדיר והן בחיל המלואים, בעלי השכלה כללית וצבאית. במסות ובהנהגת-הצבא גופא נמצאו קצינים שהיו מוסיפים כבוד לכל צבא אירופי.

*

הקצינים הגרמנים, בהתאם לחינוכם, נהגו עם הקצינים התורכים בוחיות-הדעת והתנשאו עליהם-רוחם של בני-המזרח נשארה זרה להם, על הרוב. לא היתה כל אפשרות לקרב את שני העולמות זה אל זה, אם כי הצד התורכי היה לעתים פיקח למדי להעלים עין מן הניגודים שנבעו מתוך כך. טובה מזה היתה ההבנה ההדדית בין החיילים של שני הצבאות. כאן היו גם פחות שטחים לחיכוכים. „דפיי-הוראות להתנהגות באזור התורכי“, שהוצאו בקושטא בשביל הקצינים והחיילים הגרמנים, יכלו להועיל במידה רבה בהקניית המנהגים והנימוסים השולטים במזרח, אולם ההוראות הללו לא היו ראויות ביותר לשימוש והתפיסה שבאה לידי במוי בהן היתה נושנת.

חששות קשים עוררו יותר ויותר עניני-התחרות והתככים בין נושאי המשרות הגבוהות בממשלה ובצבא. נוסף לזה באו יחס הנכר לכל מה שהוא גרמני והאדהה החשאית אל הצרפתים והאנגלנים. * אחד התורכים שהמנע-ומשא עמו היה קשה ביותר היה ג'מאל פחה. ג'מאל-פחה, מיניסטר לשעבר, נתמנה למושל ולמפקד צבא עליון בסוריה. שמע שמו הלך לפניו כאיש שואף שררה ואביר-לב. אולם הסבל שהוא גרם לארץ-ישראל עלה על כל המשוער. זה היה עריץ מובהק ושונא-ישראל ועום. אכן היה האיש מצוין בכשרונות גדולים. אל משהו השתייכו בראשונה שבעה קצינים גרמנים לתכליות מיוחדות ומלבדם גם הגנרל המוכשר קרס פון קרסנשטיין.

*

כשלוונות המשלחות התורכיות לתעלת סואץ הוכיחו את חוסר הכוחות הטכניים; ביחוד חסרו מייסום. בכלל לא היו למסעות אלה כל סיכויים להצלחה כל עוד חסרו פורמציות מאומנות היטב של מכונות יריה ושל ארפילריה, בפרט של תותחים כבדים. היה צורך דחוף להקים קשרי-תבורה מתאימים בעורף, שעד עכשו נתקיימו רק בעזרת גמלים ושאר בהמות משא. חסרו מכונות-משא ורכבות. והצבא התורכי לא היה ביכלתו לספק את הצורך הזה.

מצד שני אפשר היה להבחין בכמה הופעות מיוחדות במינן בשיטת הבניה של הכבישים ומסילות-הברזל הקיימים בארץ. קבלני מסילות הברזל ראו כנראה ענין מיוחד להשתמש בשיטות סלילה פשוטות ביותר. הם בחרו בדרכי עקיפין שהתאימו לפני הקרקע, במקום לבחור בקוים ישרים יותר, שחייבו

* אנטנטה — ברית; שם מקובל למעצמות ההסכמה (אנגליה, צרפת וכו') במלחמת 1914/18

הפירה עמוקה בקרקע או עבודות-מילוא. אכן הקבלנים, ששיטת סלילה כזו עלתה להם בזול יותר, קבלו את תשלומם לפי אורך הפסים. התקלה שנתקלו בה מטעני המלחמה היתה, שבמקומות מסוימים בלתי-נזחים געצרו הרכבות, כשהיו מעונות משהו יותר או ארוכות יותר מן הרגיל, ואי-אפשר היה להסיען הלאה, בלתי אם חלקו אותן לשני חלקים. בשתי שנות המלחמה האחרונות היה קשה ביותר ענין הסקת הקטרים. פחמים לא היו במציאות כלל. הסיקו בעצים בלבד, שהיו מובאים לעתים מרתוק, אחרי שנכרתו כל העצים אשר בקרבת מקום. היו ישובים שנצלו מן החורבן הזה בשלמם דמי-פדיון לפלוגות המוציאות לפועל. אם כי הנסיונות שנעשו מכבר לניצול אבני-הצפחה המכילות כמות של ביטומן, אשר בסביבת ים המלח או ליד הירמוק, לא היו מוצלחים, לא נותרה עוד כל ברירה אלא להשתמש להסקת הקטרים בתומר כבד זה, ש 98 אחוז ממנו לא היו ראויים לשימוש. ונקל לשער מה היו התוצאות! אף עניני המים ליד מסילת הברזל לא הניתו את הדעת כלל. לעתים קרובות אי-אפשר היה להשיג מירשתיה בתחנות, ולא תמיד יכלו הברכות לספק לקטרים את המים הדרושים.

המצוקה מביאה לידי אמצאות. בשמח גינין-תיפה היתה תתבורת הרכבות רעה ביותר. חיפה היה לה כוח משיכה מיוחד. שם היה לפחות משהו מעין אורת-חיים קרתני, אפשר היה לקנות כמה וכמה דברים, למצוא מקלט אצל הערבים והגרמנים, ולמעלה על הכרמל היו בתי-הבראה לקצינים וחיילים. אולם אי-אפשר היה לסמוך כלל על קשרי-הרכבות. וכך עלה על הדעת רעיון „הטיסה“: להקים על גבי רחבת-קרון מנוע של פיס בעל פרופלר. זה היה אופן-שימוש, אשר לא נשמע עוד כמוהו. מהירות הנסיעה היתה גדולה, ואי-הבטחון גדול ממנה, וכמה אסונות, שבאורח פלא עברו בהסד, רפו את גאות הממציאים. בנית הכבישים לא סיפקה בשום פנים את הוראות-המלחמה. כבישים אלה נתן-שךשו עד מהרה. איזו הטבה בנידון זה באה משהחלו לפעול פלוגות לסלילת-דרכים. כברת-הדרך רמלה-ירושלים נסללה מחדש בהנהלת המהנדס טריידל מכנרת, ציוני ידוע שמת לצערנו בדמי-ימיו. הוא שימש פלדוובל (סרג'נט-מיוזר של פלוגה) בנים הקולוניאלי הגרמני באפריקה, וכאן גויס שוב. הכבישים בארץ היו לעתים גרועים כל כך, עד כי הנוסעים היו בוחרים לנסוע בשדות שליד הדרך. מספרים היו, שקבלני הכבישים לפני המלחמה היו תוסמים את החלקות הסלולות, למשך תקופת אתרוותם לשיב העבודה, ובמשך שנה תמימה היו העגלות עושות דרכן ליד הכביש. הרשות התורכית, שפקידיה היו משוחדים בלי ספק, היתה מוצאת את-רכך, עם קבלת העבודה, דרך „מצוינת“.

*

העולם החדש, הפכיבה המזורה של המזרח התסימו את רוחם של הקצינים והחיילים הגרמנים והגבירו את ענינם. כאן הרגישו עצמם יותר חפשים ולא חשו עוד בלחץ השלטונות של המולדת ובצרות-האופק של סביבה קטנונית. רובם באו מן החזית, ועל אף כל מאמצי הדרך מצאו בנסיעה נופש רצוי ותליפות-רשמים. מראות-נוף, ערים, הרים ונהרות נישאו לפני עיניהם כדמות פְּנוֹרָמָה. אלו הן אפוא הארצות אשר חיכו להן! וכך מתחיל הבא להרגיש עצמו כאדון בחבלים אלה, שנראו בעיניו כבלתי-מפותחים ומפגרים מאחרי אירופה. אכן אוצר המושגים של האנשים האלה במדיהם „הפרוסים“ המוקרים, במידותיהם ותכונותיהם הצבאיות, כגון דייקנות, משמעת-שבהכנעה ומילוית-תובה — החל מתערער עד מהרה. כבר אנב נסיעה דרך הבלקנים ממלאים חיילים את הרכבות ואת התחנות ועוסקים במקח וממכר בכל מיני מצרכים. מקץ שנה-שנתיים היה הדבר לפגע ממש: אלה היו אנשים שנתרחקו כנראה מיחידתם, או שהם נמצאים בנמר „נסיעת שירות“ שלעולם אינם גומרים אותה. בקושטא סופר הרבה בנידון זה, כגון מעשה בנהג שנעלם יחד עם מכוניתו ושוב לא נראה עוד. השמועה אמרה שסכומים גדולים היו משתלמים בעד תומר צבאי, ונמצאו גם קונים מעונינים בנשק! והנה קרה הדבר, שסגן קצין של פלוגה אחת ועמו שני חיילים חמקו פתאום ואתם נעלמו חלקים יקרי ערך של מניעי-אזיונים. הדבר ארע בהיות הפלוגה ברכבת-משא בֶּסֶן ספיֶנו שליד קושטא. ואחרי זה נתרש עוד דבר-מה בלתי משוער: חיילים הערוכים בשורה הפרו בפשמות את המשמעת כלפי מפקד הפלוגה. שירות שהופל עליהם לא מצא חן בעיניהם והם העירו כי מכאן ואילך על הקצינים להתחשב גם עם דעת החיילים... הקפיטן היה פיקח למדי שלא

לעשות פומבי גדול למאורע. אף אמנם באה מאז הסתגלות הדדית, ומכאן ואילך עתידה היתה רוח חברית להקל על קשי השירות. לא רק בשעת הקרבות, אלא גם במסעות או בתנאות לא היתה להם ברירה אלא להשליך יהבם אלה על אלה, לטובה ולרעה; כי אם אמנם נמצאו בארץ בעלת-בריתם, לא רחש לבם אמון לסביבה. והנסיון הוכיח כי רגש זה לא היה רגש-שוא. בעיני האוכלוסים הוסיפו הגרמנים להיות נכרים.

*

מה פלא בדבר, אם הריגול הלך ונפוץ ביותר. כדי להלחם בזה, ואף גם כדי לרכוש לב יסודות אויבים הובאו כמוית-זהב גדולות, זהב גרמני במסבעות תורכיים, אשר יפעל את פעולתו. חזיתות סגורות לא היו כמעט. בכל מקום יכלו התושבים הקבועים או הבידואים לעבור. משהשתרר שקט יחסי ב"חזית" היו הולכים לעסקיהם הרגילים, ותושבים, בידואים ומרגלים מתחפשים השתמשו בהודמניות הנוחות. הבידואים עשו בכך עסקים לא רעים. בה בשעה שהאמנת כי רכשת אותם לצדך, היו פועלים בלי ספק לטובת הצד השני, אם הללו שילמו יותר.

האנגלים עבדו יפה מאוד. הם למדו יותר ויותר לרכוש את הערבים לצדם, וכך יכלו לבצע פעולות נועזות לצרכי סיוור. באביב שנת 1918 הרגישו שיכים כפריים ערבים בפלוגת פרשים אנגלית בקרבת הר הגלבוע, כלומר הרחק בעורף הקוים הגרמנים. השיכים הודיעו על כך לקצין גרמני צעיר שיצא במקרה לרכיבה בסביבה זו בלויית מתורגמן צעיר מן הלבנון. הקצין חשב את ההודעה הזאת, שקבל בצורה נפרדת מפי שני שיכים שונים, לבלתי ראויה לאימון כלל. בקרוב ראו שני הרוכבים מרתוק קבוצת ערבים שבאו בשביל צדדי. בעיני המתורגמן, שראייתו היתה חדה ביותר, נראו האנשים האלה חשודים. אבל אי-אפשר היה להמשיך בדרך מבלי לעבור על פניהם. משנתקרבו השנים הלחיתו הערבים האלה ארצה, הוציאו את מזונותיהם וטיפלו בכך בשקידה. על ידי תנועות הזמינו את השנים להשתתף עמם בסעודה. מקרוב נתברר כי החששות היו מוצדקים. אלה לא היו פלהים אמתיים. הקצין חשב לטוב לו להפליג מהר משם והלאה, שלא לנפול בפת. בשובו למקומו הודיע מיד על המקרה. אולם כאן לא יכלו האנשים לתאר להם, שתבורות גדולות כאלו, ואף פלוגות-פרשים, שרק בדרכי-עקיפין גדולות על פני מדברות עבר-הירדן יכלו להגיע לעורף החזית, אפשר להם לעשות דרכם זו מבלי שיורגש בהם. שאננות זו באה על ענשה.

*

עבודת-השיתוף עם גופי-הצבא התורכים הלכה וכבדה. מה פלא, אם במצבם הנואש נעשו הללו עצבנים ובלתי ראוים לסמוך עליהם. ועל ידם ראו התורכים הרעבים את היחידות הגרמניות מקבלות מזון טוב שבעות, מזוינות יפה; אם אמנם הוכו פעמים רבות, עוד שמרו על רוחן הטובה. התמונה הבאה בזה תבליט את הדברים.

הדבר היה ב 9 בנובמבר 1917, כלומר חודש אחד לפני כיבוש ירושלים על ידי האנגלים. חלקי-הנדודים תורכים חנו בקרבת אט-טינה. והנה התחילו יריות. נמצא, שתורכים ירו בתורכים, באשר נדמה להם כי ראו אנגלים לפניהם. קמה בהלה בלתי משוערת, שהביאה את כל החזית לידי התפוררות ונרפה עמה גם את הגרמנים. לא היתה עוד אפשרות של עמידה. הסיוור האוירי של האנגלים לא הבחין במאורע. המנוסה מפני אָפָס הורגשה על ידם רק לאחר זמן רב. ורק מהרי ירושלים באו הפצצות הראשונות על ההמונים הבורחים. אובדי-עצות, ללא כל הנהגה, התפזרו הנדודים על פני הדרכים והשדות. פלוגת הטייסים הגרמנית נאלצה להסתלק מרמלה.

עוד באותו לילה הכינו צלמי-המפות שלנו מפות מדויקות של התלק הצפוני של הארץ. כלומר שרטפו והכפילו אותן. הן נמסרו בידי כל איש ואיש, כדי שמכוניות המטען הבודדות, הנתונות כל אחת לדאגת אנשיה, תמצאנה בדרכים שונות את מקום ההתלקטות הקבוע מראש. הטייסים הביאו קודם כל את אוירוניהם למקום-מבטחים. הנסיגה בוצעה מתוך שקט גמור.

האזהלים נפרקו, גערכה חלוקת המטענים. חולק מזון וכסף לכל מכונית ומכונית. רק חומר מועט, שאי אפשר היה עוד להעבירו במכוניות, הושמד בליט ברירה. נהגי המכוניות הצטיינו להפליא. הם נסעו, ללא מנוחה, יום ולילה, הלוך ושוב, בדרך ירושלים, שהיתה אז קשה בהרבה מבימינו, וכל העת עשו דרכם בין המוני הבורחים הנבהלים ומרוגזים. לבלר של פלוגה, שלא היה פייס כלל, אולם היה פעם תלמיד בית ספר לפייסים ולא הגיע אף למבחן „A” באשר גאלץ לעזוב את בית הספר מפני איחור במלויי חובה, הרהיב עוו לקטים אוירון אחד, שנועד בעצם להשמדה, והגיע בשלום אל המטרה. ממכוניות המשא גרש הרבה, שלא לפי כותן. כך, למשל, נאלצה אחת מהן לסחוב עמה תותה, על פי בקשתו של קצין ימי אחד. אולם רק זמנמה עצרה כוח לשאתו בדרכים התלולות, אחרי כן היה הכרח להפילו לתעלת הדרך ולעזבו לגורלו. בעמל הצליחו המכוניות להפטר מן החיילים התורכים, שברוב פחדם נאחזו במרכבי המכוניות, על מנת להמלט במהירות האפשרית מסכנת הפצצות. קצין גרמני אחד, אוברלויסננט פון אזפל, שותף לבית החרושת המפורסם לאבטומובילים, שהיה מפקד של פלוגת מכוניות משא, לא מצא כל דבר דחוף לעשות, אלא להיות אחד הראשונים שהביאו את בשורת איוב לירושלים; בהתרגשות רבה מיהר לשם והצליח לעורר שם בהלה שניה. הוא העמד אחרי כן למשפט צבאי. אולם לא נראה הדבר יאה לכבוד הגרמנים לחייב אותו במשפט. והוא יצא זכאי.

מיד התחילה אריות בהלה בירושלים, ומתוך כך הלכו חמרי מלחמה יקרי ערך לאיבוד, בכלל זה גם מחסרי הרפואות של הצבא כולו. פורמציית רבות יצאו לדרך, בלי שקבלו פקודה על כך. מאורע בלתי צפוי זה שימש פתחה לכיבוש ירושלים על ידי האנגלים. ממקום המחנה של פלוגת הפייסים בהר הצופים אפשר היה להבחין עוד זמן רב בכואם ובצאתם של מקבלי הפקודות, המפליגים באופנוע ובמכונית. אחרי כן בא גם פלקנהין לידי החלטה לעזוב את מחנהו שבבית המחסה על שם אוגוסטה דויקמוריה. אז באו קרבות העמדות שבתצי הדרך בין ירושלים לשכם. והליכוד הגרוע בין צבאות בעלי הברית—התורכים והגרמנים—שימש גם כאן גורם לאבדות קשות. בתוך הקו התורכי היו תקועים בעת ההיא לסרוגין במליונים גרמנים של חיל רגלים ושל צירים (Jäger).

עונת הגשמים 1917-1918 כמעט שהשתיקה את פעולת הקרבות. הכבישים ומסילות הברזל היו שרויים במצב עלוב. אנטיהמים שנתהוו בעמק יזרעאל הפסיקו את קשרי התחבורה. המטה הראשי בנצרת לא יכול לקיים שום מגע עם הפורמציית החונות בעמק. מגרשי המים היו מוצפים מים או בוך. בעמל ובצרות ניתן לקיים שירות פייס חלש. גם אצל הצד השני לא היה המצב טוב מזה. וכך הגיעו חדשים אחרים שקשים יותר.

בינתיים תלו חילופין חשובים בפיקוד העליון: אחרי נפילת ירושלים אבד חינו של הגנרל פלקנהין בעיני הקיסר. יורש מקומו היה לימן פון סנדרס. זה החזיר את המפקדה לנצרת, אחרי שפלקנהין העתיק אותה ללא כל יסוד לדמשק. לימן, שלפי השמועה היה ממוצא יהודי, היה אמנם ידוע מתוך הקרבות בדרדנלים, אולם בעיקר היה קצין המשדר ולא היה אהוב. זה היה טיפוס של איש צבא פרוסי מתיחר. הוא הביא עמו את שתי בנותיו. זמנמה גרו בחיפה. אוי היה לחיילים, אשר לא הצדיעו לכבודן או לא עמדו מתוחים לפניהן. מיד נענשו במאסר! אף לימן פון סנדרס לא היה בידו לעצור בעד הגורל. זמנמה עוד שעשע הצבא נפשו באשליות, על אף כל ידיעות החרדה. והנה באה בסתו שנת 1918 מהלומת החתף של האנגלים באנג המערבי. הנסיגה צפונה לדמשק ולחלב נהפכה למנוסה פרועה שניה. האוכלוסים התיחסו באיבה רבה ביותר כלפי התורכים ועוזריהם הגרמנים. רבים קיפחו חייהם בעטיים של התושבים המתמרדים. רבים ניספו בדרך ומספר רב נפל בשבי. במקומות שונים עלה הדבר לקבץ חלקים מפוזרים, שאפשר היה להסיעם חזרה לקושטא. הקרבות במזרח הקרוב נסתיימו. מדינות ההסכמה שמו את השבויים במחנות ריכוז, אם כי בראשונה הורשתה להם התנועה החפשית. חלק שני הצליח לפרוץ לו דרך עד לים השחור והגיע בדרכי עקיפין למולדת. כל השאר חזרו לביתם בראשית שנת 1919.